

Emlékezés Ivan Kukuljević-Sakcinski-re (1816-1899), a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjára

Remembering Ivan Kukuljević-Sakcinski (1816-1899), Corresponding Member of the Hungarian Academy of Sciences

Ivan Kukuljević-Sakcinski (1816-1889) horvát politikus, történész, író, a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja. A horvát nép nyelvhasználatáért, egyenjogúsításáért, valamint a délszláv népek egységéért harcoló tudós és politikus a 19. században széles körben népszerűvé váló ún. illír mozgalom híveként folytatta mind tudományos, mind közéleti tevékenységét.

Történelmi és forráskutatói munkásságával a modern horvát történettudomány és elbeszélési irodalom első jeles személyiségeinek egyike. Széleskörű nemzetközi ismertségét és kiterjedt kapcsolatrendszerét mutatja, hogy a magyar tudós testület mellett tagja volt az orosz, az osztrák és a lengyel tudományos akadémiáknak is.

Életpályája

Ivan Kukuljević-Sakcinski 1816. máj. 29-én született Varasdon. Elemi iskoláit szülővárosában, Varasdon kezdte meg, középiskolai tanulmányait ugyancsak Varasdon, majd a Zágrábi Klasszikus Gimnáziumban (Klasična gimnazija u Zagrebu) folytatta, ahol 1831-ben érettségizett. Ezt követően filozófiát tanult Zágrábban, de egyetemi tanulmányait megszakította, mert – egy időre legalábbis – a katonai pálya mellett döntött.

A horvátok többségétől eltérően Kukuljević-Sakcinski nem a Határőrvidék egyik ezredében, hanem a reguláris császári hadseregben teljesített szolgálatot: a Krems an der Donau melletti kadétiskolába járt, majd az itt állomásozó 39. (Dom Miguel nevét viselő) gyalogezeredben szolgált 1835-ig. Érdekes, hogy Kukuljević-Sakcinski ezrede magyarországi kiegészítésű alakulat volt, legénységét a Hajdúságból és Szabolcsból sorozták, így a közlegények és altisztek nagyrészt magyar anyanyelvű bajtársak voltak. Kukuljević-Sakcinski 1835-től a bécsi Magyar Királyi Testőrség tagja volt. 1840-ben Itáliába, egy ugyancsak magyar kiegészítésű ezredhez vezényelték át.

Ivan Kukuljević-Sakcinski – a horvátok többségéhez hasonlóan – a bécsi Udvar politikai segítségével kívánta elérni a magyar Szent Korona országaitól való eltávolodást, végső soron a horvát függetlenséget. Kukuljević-Sakcinski gondolkodásmódjában jelentős szerepet játszott az 1830-as évektől Horvátország területén kibontakozó, Ljudevit Gaj vezette illírizmus mozgalma, melynek végső célja Horvátország, Szlavónia és Dalmácia egyenjogúsítása és egyesítése, majd a délszláv egység megteremtése volt.

Kukuljević-Sakcinski a horvát Néppárt (Narodna stranka) képviselőjeként a horvát nemzetgyűlés (szábor) tagja lett, többször és erélyesen kiállt azért, hogy a horvát tartományokban és megyékben a törvénykezés nyelve a latin helyett a horvát legyen. Ennek szellemében a száborban ő tartotta az első horvát nyelvű beszédet 1843-ban. Tevékenysége jelentősen hozzájárult ahhoz, hogy a horvát nyelvet 1847-ben Horvátország és Szlavónia hivatalos nyelvvé nyilvánították. Udvarhű beállítottságát jól mutatja, hogy ugyanebben az

évben Varasd vármegye császári adminisztrátorának nevezték ki. Megjegyzendő, hogy Ljudevit Gaj illirista mozgalma éppen a század 1840-es évektől kezd látványosan hanyatlani (az illír név használatát 1843-ban tiltják még a mozgalom számára).

Kukuljević-Sakcinski íróként és költőként főként történeti tárgyú elbeszéléseket, drámákat és verseket írt a hazafias romantika stílusában. Művei többnyire az illirista mozgalmat vezető Ljudevit Gaj (saját vagyonából megfinanszírozott nyomdájában készülő) lapjaiban, a *Danica* és a *Narodne novine* (*Novine*) hasábjain jelentek meg. 1840-ben mutatták be Zágrábban híres színpadi művét „*Juran és Sofija, avagy A török Sziszek alatt*” címmel. 1848–1849-ben a zágrábi *Slavenski jug* társszerkesztője volt,

Az önazonosságára ráébredő szláv értelmiség céljait és eszközeit jól fejezi ki, hogy vezető ideológusai és publicistái a birodalmi fővárosban, Bécsben tartották összejöveteleiket és egyeztetéseiket. Leopoldstadt Sperl nevű vendéglője különösen kedvelt helyszíne volt a tágabb résztvevői kör közös eszmecseréinek, vitáinak. Kisebb alkalmakra Josefstadtban került sor az „Arany strucchoz” címzett fogadóban.

A magyar forradalom hatására Kukuljević-Sakcinski a zágrábi *Novine Dlmatsko-Horvatsko-Slavonske* újság hasábjain április 20-án jelentette meg programalkotónak számító cikkét „*Kakva treba da bude u obće politika naša*” címmel (Milyenek a politikai kilátásaink?) – irányt mutatva nemcsak a horvát, de a többi szláv népnek is a jövőbeli együttes, közös fellépés felé.

A szláv nemzetiségek bécsi delegációi ekkor már nyíltan kifejezték az uralkodóhoz intézett memorandumaikban kívánságaikat a birodalmon belüli státuszuk és helyzetükre vonatkozóan. A márciusi, Sperlben tartott összejövetelen több százan jelentek meg nemzetiségi viseletben, kokárdákkal, saját nyelvükön mondott beszédekben adva elő elképzelt jövőképüket.

A horvát nemzeti törekvések kiindulópontja, egyben legfőbb célkitűzése a magyar Szent Korona országaitól való függetlenség és a horvát területeknek vélt Horvátország, Szlavónia és Dalmácia együttes leválása a magyar területektől. A magyar függetlenség ügyét a történelmi Magyarország keretei között a horvát értelmiség nem támogatta, az ekkor szerveződő horvát politikai elit Bécs egyik legfontosabb szövetségese volt a magyar nemzet függetlenségi mozgalmának leverésében.

Kukuljević-Sakcinski maga is határozottan az Udvar mellett és a magyar törekvésekkel szemben foglalt állást az 1848-49. évi magyar forradalom és szabadságharc idején. A magyar szabadságharc egyik legádázabb ellensége, Josip Jelačić horvát bán kormányának és őszi hadjáratának támogatásán túl (Josip Jelačić felkérésére a horvát Báni Tanács tagja lett az oktatási és művelődési kérdésekért felelt) még az itáliai hadsereget vezető legendás hadvezért, Joseph Wenzel Radetzky tábornagyot is rá akarta bírni az itáliai hadszíntéren sikeresen küzdő hadserege magyarországi bevetésére. Megjegyzendő, hogy Radetzky itáliai seregében számos magyar kiegészítésű sorgyalogezred és huszárezred is szolgált az itáliai felkelők ellen, akik aligha harcoltak volna a magyar kormány csapataival szemben. Az Udvar éppen azért irányította ezeket az egységeket a legtávolabbinak tekinthető itáliai területekre, hogy a magyarországi harcokba ne kapcsolódhassanak be és a forradalom hadseregéhez való hazaszökésüket se kísérelhessék meg (ahogyan az több, örökös tartományok és Galícia területén állomásozó huszárezred esetében megtörtént).

A magyar szabadságharc végóráiban, 1849-ben Prágában megtartott pánszláv kongresszus Kukuljević-Sakcinski számára is hiú reményeket ébresztett, de a magyar szabadságharc leverését követően neki is csalódnia kellett a bécsi Udvar megosztó, szláv népeket magyarok ellen kijátszó politikájában. A neoabszolutizmus idején, tiltakozásul, visszavonult a közéletől és történeti kutatásainak, illetve művelődésszervezői tevékenységének szentelte idejét.

Történészként a modern pozitivista horvát történettudomány első kiemelkedő képviselőjeként folyamatosan publikálta Horvátország és Dalmácia középkori történetére vonatkozó forrásokat. Történeti tevékenységének talán leginkább kiemelkedő elemeként 1850–1851-től, mint horvát országos levéltárnok, folyamatosan válogatta ki a bécsi kamarai archívumból a horvát-szlavón vonatkozású oklevelek jelentős részét, és azokat Zágrábba szállította. Ezek a források képezték a készülő nagyívű forráskötetének bázisát.

Forráskutató és történeti tevékenysége is a horvát nemzeti különállás céljait szolgálta. Amikor ismét politikai viták kereszttüzebe került a szlavóniai területek hovatartozásának kérdése, Kukuljević-Sakcinski számos levéltári forrással, majd egy háromkötetes forráskiadvánnyal, igazolta a középkori Horvát Királyság különállását és a Szlavóniával való szoros kapcsolatait.

Irodalomtörténettel is foglalkozott: 1869-ben jelent meg a 17. század első felének horvát irodalmát összefoglaló monográfiája. Kimagasló művelődés- és művészettörténeti produktuma az 1858 és 1860 között kiadott, a délszláv művészeti ágak múltját áttekintő lexikon („*Slovník umjetnikah jugoslavenskih*”), amelyért a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjának választották 1860. október 9-én. 1851-től 1875-ig az *Arkiv za povjestnicu jugoslavensku* című történeti évkönyv szerkesztője volt. 1851-től 1858-ig a *Matica Hrvatska* elődjét jelentő *Matica Ilirska* horvát irodalmi és kulturális egyesület alelnökeként tevékenykedett.

A politikai hangulat enyhülését mutatja, hogy 1861-ben ismét vállalt kormányzati feladatot is: Zágráb vármegye főispánjává nevezték ki, mely tisztséget 1867-ig töltötte be. Egyidejűleg 1865–1867-ben báni helytartó is volt. 1863-ban ismét aktívan is bekapcsolódott a politikai életbe, remélve Horvátország, Szlavónia és Dalmácia egyesítését – ismét a császári Udvartól. Az illirista Önálló Nemzeti Párt (*Samostalna Narodna Stranka*) tagjaként részese volt a párt 1865-ös választási kudarcának és bukásának. Kukuljević-Sakcinski ekkor vonult vissza végérvényesen a politikai életből, ugyanakkor ekkor teljesedett ki irodalmi és tudományos pályafutása és ismertsége.

Kukuljević-Sakcinski jogtörténeti forrásgyűjteménye alapvetően meghatározta a horvát rendi kutatások irányát, és megkerülhetetlen alapforrásává vált minden, az 1868. évi horvát–magyar kiegyezéstől (Nagodba) még inkább megélénkülő tudományos és aktuálpolitikai célokat támogató munkának. 1851-től alapító elnökként irányította a zágrábi Délszláv Történeti és Régészeti Társulat (*Društvo za jugoslavensku povjestnicu i starine*) munkáját, 1886-tól pedig tiszteleti tagja volt a zágrábi Délszláv Tudományos és Művészeti Akadémiának (*Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti*). 1874-től haláláig a *Matica Hrvatska*, 1875-től az Országos Közoktatási Tanács elnöki tisztét töltötte be. A Magyar Tudományos Akadémia mellett tagja volt az orosz, az osztrák, és a lengyel tudományos akadémiáknak is. Politikai, kulturális és tudományos munkásságáért megkapta az orosz Szent Vlagyimir-rendet.

Ivan Kukuljević-Sakcinski 1899. augusztus 1-jén hunyt el Zakretyaszentkereszt mellett a család Puhakovec-kúriai birtokán.

Ivan Kukuljević-Sakcinski főbb művei

Tudományos összefoglalók, forrásgyűjtemények

- *Conspectus monumentorum historicorum in manuscripto existentium, quae ad illustrandam historiam ecclesiasticam ac civilem slavorum meridionalium typis vulgari possent.* Zagreb 1859.
- *Bibliografija hrvatska.* Zagreb 1860–1863.
- *Jura regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae I–III.* Zagreb 1861–1862.
- *Monumenta historica Slavorum meridionalium.* Zagreb 1868–1875
- *Codex diplomaticus I–II.* Zagreb 1874–1875.
- *Regesta documentorum regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae saeculi XIII.* Zagreb 1896.

Művészettörténet

- *Slovník umjetnikah jugoslavenskih.* Zagreb 1869. (A könyv füzetekben (ívekben) jelent meg Zágrábban, és a teljes, befejezett lexikont 1869-ben adták ki egyetlen kötetbe gyűjtve).
- *Kroatisch-Dalmatische Künstler am Hofe des ungarischen Königs Matthias Corvinus.* Zagreb 1860.
- *Neke gradine i gradovi u kraljevini Hrvatskoj (Susedgrad, Samobor, Ozalj, Slunj, Drežnik, Senj, Brinje, Trakošćan, Krapina i V. Kalnik).* Zagreb 1870.

Költeményei, drámái és elbeszélései Različita djela (Különféle munkák) cím alatt jelentek meg 4 kötetben

- *Različita djela I–IV.* Zagreb 1842–1847.

Források

- *A Magyar Tudományos Akadémia tagjai 1825–2002 II. (I–P).* főszerk.: Glatz Ferenc). MTA Társadalomkutató Központ, Budapest 2003, 756. o.
- *Magyar nagylexikon XI. (Kir–Lem).* (főszerk.: Bárány Lászlóné). Budapest 2000, 613–614. o.
- *Világirodalmi lexikon VI. (Kamc–Lane).* (főszerk.: Király István). Akadémiai kiadó, Budapest 1979, 759. o.

Kelemen Miklós egyetemi docens,
Nemzeti Közszerológiai Egyetem,
Államtudományi- és Nemzetközi Tanulmányok Kar,
Állam- és Jogtörténeti Tanszék
e-mail: Kelemen.Miklos@uni-nke.hu